

<https://petition.president.gov.ua/petition/92966> (in Ukrainian).

20. *Rosijski terorysty na sluzhbi v Moskovskoho patriarkhatu* [Russian terrorists in the service of the Moscow Patriarchate] (11.07.2016). URL: <https://informnapalm.org/ua/rosijski-terorysty-na-sluzhbi-v-moskovskogo-patriarkhatu/> (in Ukrainian).

21. Sydor Ivan, o. (2021). *"Ide viina mizh ukrainskym pravoslaviam i rosiiskym mrakobissiam"*, – PTSU pro boikot vizytu Varfolomiia ["There is a war between Ukrainian Orthodoxy and Russian obscurantism", – PCU about boycott of Bartholomew's visit] (18.08.2021). URL: [https://risu.ua/ide-vijna-mizh-ukrayinskim-pravoslaviam-i-rosiiskim-mrakobissiam---v-pcuprkomentuvalibojkot-vizitu-varfolomiya\\_n121044](https://risu.ua/ide-vijna-mizh-ukrayinskim-pravoslaviam-i-rosiiskim-mrakobissiam---v-pcuprkomentuvalibojkot-vizitu-varfolomiya_n121044) (in Ukrainian).

22. Skhyliaiemo holovu pered nashymy Zakhysnykamy, – yepyskopy RKTS do 30-richchia Nezalezhnosti Ukrainy [We bow our heads before our Defenders, – bishops of the RCC to the 30th anniversary of Independence of Ukraine]. (23.08.2021). URL: <https://risu.ua/shilyayemo-golovu-pered-nashimi->

zahisnikami---yepiskopi-rkc-do-30-richchya-nezalezhnosti-ukrayini\_n121194 (in Ukrainian).

23. Filipovych L. (2019). *Relihiina bezpeka v Ukraini ta shliakhy yii podolannia* [Religious security in Ukraine and ways to overcome it]. URL: [https://risu.ua/religiyna-bezpeka-v-ukrajini-zagrozi-i-shlyahi-jih-podolannya\\_n97436](https://risu.ua/religiyna-bezpeka-v-ukrajini-zagrozi-i-shlyahi-jih-podolannya_n97436) (in Ukrainian).

24. Khramy UPTS MP na Donbasi sluzhyly skladamy zbroi dlia rosiiskykh viisk [The temples of the Ukrainian Orthodox Church in the Donbas served as weapons depots for Russian troops] (4.07.2016). URL: <https://apostrophe.ua/ua/article/society/2016-07-04/hramy-upts-mp-na-donbasse-slujili-skladami-orujija-dlya-rossiiskih-voysk/5939> (in Ukrainian).

25. Shevchenko V. (2007). Aktualizatsiia ukrainskoi relihiinoi dukhovnosti i mizhkonfesiini realii sohodennia [Actualization of Ukrainian religious spirituality and interfaith realities of today]. *Relihiina svoboda na perekhrestii epokh, svobod i kultur*. Naukovyi shchorichnyk. № 12. P. 42–45. (in Ukrainian)

DOI: <https://doi.org/10.17721/2520-2626/2021.29.12>

УДК: 94(430=161.2):(3+378)“195/199”

**Катерина Кобченко**

кандидат історичних наук, науковий співробітник,  
Центр українознавства філософського факультету,  
Київський національний університет імені Тараса Шевченка

ORCID: 0000-0003-2767-7620

Email: [katrusiak@ukr.net](mailto:katrusiak@ukr.net)

## **ДІМ УКРАЇНСЬКОЇ НАУКИ В МЮНХЕНІ: СТОРІНКИ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ІСТОРІЇ УКРАЇНСЬКОЇ ПОВОЄННОЇ ЕМІГРАЦІЇ**

**Анотація.** У статті розглянуто історію створення Дому української науки в Мюнхені – рамкового об'єднання трьох українських наукових інституцій: Українського Вільного Університету, Українського технічно-господарського інституту та європейського представництва Наукового товариства імені Шевченка, починаючи від ідеї виникнення такого об'єднання на поч. 1960-х років до 1991 р., включно з коротким оглядом його діяльності. Це об'єднання, на чолі якого стояло Товариство сприяння українській науці, стало формою українсько-німецької співпраці в справі організації роботи українських наукових установ й надало останнім можливість продовжити діяльність: УВУ наукову та викладацьку, а УТГІ та НТШ – дослідницьку. Таке формальне об'єднання дозволило створити систему взаємодії та підтримки українських еміграційних осередків, а також – розподілу коштів, значна частина яких надавалася українським установам німецькою стороною, й відповідної звітності щодо їх використання. З іншого боку, Дім української науки, який постав у 1963 р., дозволив більш ефективну внутрішню та зовнішню взаємодію українських наукових осередків при збереженні автономії кожного з них, що своєю чергою уможливило продовження діяльності українських інституцій у Німеччині та забезпечило збереження наукової традиції української еміграції загалом. Дім української науки в Мюнхені став важливим культурно-інтелектуальним осередком зарубіжного українства та посередником у його контактах з німецькою та ширше – європейською культурою.

**Ключові слова:** Дім української науки, Товариство сприяння українській науці, освітньо-наукові установи, Український Вільний університет (УВУ), Український технічно-господарський інститут (УТГІ), Наукове товариство імені Шевченка (НТШ), еміграція, Холодна війна, Німеччина, Баварія, Мюнхен.

**Kateryna Kobchenko**

Ph.D. in History, Research Associate,  
Center of Ukrainian Studies, Faculty of Philosophy,  
Taras Shevchenko national university of Kyiv

## **HOUSE OF UKRAINIAN SCIENCE IN MUNICH: PAGES OF INTELLECTUAL HISTORY OF UKRAINIAN POST-WAR EMIGRATION**

**Abstract.** *The article investigates the history of creation of the House of Ukrainian Sciences as an umbrella-association of three Ukrainian scientific institutions: Ukrainian Free University (UFU), Ukrainian technical-husbandry Institute (UTHI) and European section of the Shevchenko Scientific society (NTSh) beginning from the idea of its creation in the early 1960es till 1991 and including short overview of its activity. This structure had an executive body – Working and Promoting Association of Ukrainian Sciences as a form of Ukrainian-German collaboration in organization of three over mentioned Ukrainian research institutions' activity. Thanks to it the Ukrainian Institutions could proceed their work: in the case of the Ukrainian Free University in both teaching and research aspects and by UTHI and NTSh in their scientific work. Such formal association allowed to provide organizational support and research planning of the Ukrainian scientific institutions, assure their financial assignment, which to the big part was given by German authorities, and organize controlling of the use of money. From the other side, the House of the Ukrainian Sciences founded 1963 allowed more affective internal and external cooperation of the Ukrainian scientific institutions by prevention of the autonomy status of each them. That in its turn allowed proceeding of activity of these Ukrainian scientific institutions in Germany as well as the further development of the of Ukrainian emigration's intellectual tradition in the whole. House of Ukrainian sciences became an important cultural and intellectual center of Ukrainians abroad and a mediator between them and German, further – European culture.*

**Keywords:** *House of Ukrainian Sciences, Working and Promoting Association of Ukrainian Sciences, research-and-educational institutions, Ukrainian Free University (UFU), Ukrainian technical-husbandry Institute (UTHI), Shevchenko scientific society (HTSh), Emigration, Cold War, Germany, Bavaria, Munich.*

**Вступ.** Після Другої світової війни чисельність української еміграції помітно збільшилася за рахунок біженців або непервернеців до СРСР, які в статусі переміщених осіб – ДіПі (від англ. DP – Displaced Persons) опинилися під орудою Західних союзників у їхніх окупаційних зонах Німеччини та Австрії. Серед нових українських емігрантів т. зв. «третьої хвилі» значним було представництво інтелектуалів як з теренів УРСР, так і з Західної України, що до 1939 р. була в складі Польщі, – науковців, вчителів, письменників та журналістів, яких об'єднувало критичне ставлення до радянського політичного режиму. Їхні попередники, міжвоєнна еміграція 1920–1930-х років, розбудувала ряд українських наукових і навчальних центрів за кордоном, серед яких у Німеччині – Український науковий інститут у Берліні, а на теренах Чехії – Український Вільний Університет (УВУ) в Празі й Українська господарська академія (УГА) в м. Подебради. Однак наступ Червоної армії наприкінці Другої світової війни призвів до згорання цих інституцій, майже цілковитої втрати ними навчальної бази, насамперед бібліотек, а у випадку УВУ – також до арешту й подальшої загибелі тих професорів, які залишилися в Празі на чолі з ректором Августином Волошиним.

Проте частина викладачів українських вищих шкіл, яка дісталася Німеччини і поповнила лави ДіПі, розпочала відродження освітньо-наукових інституцій, таких як УВУ та Український технічно-господарський інститут – УТГІ, який став наступником УГА [1, с. 26]. Таким чином було, з одного боку, продовжено традицію попередніх інституцій, а з іншого – їм було

надано нового імпульсу завдяки співпраці з українськими науковцями з нової хвилі еміграції. Історик Наталія Полонська-Василенко, нова емігрантка з теренів УРСР, так означила цей процес: «На початку мюнхенського періоду УВУ, під гаслом 'свобода науці', зібралися представники науки західних і східних земель України, католицького і православного віровизнання, і творили во ім'я науки Соборну Україну» [2, 525].

Окрім УВУ та УТГІ в Мюнхені продовжили роботу інші українські наукові установи, що представляли академічні традиції східної та західної України – Наукове товариство імені Шевченка (НТШ) та Українська вільна академія наук (УВАН). Їхні члени були водночас викладачами названих вище навчальних закладів, таким чином утворюючи спільну когорту науковців-емігрантів. Пошук можливостей подальшого існування українських наукових установ спонукав їх до координації зусиль. На теренах Німеччини центром української – і не лише – еміграції стала столиця Баварії місто Мюнхен, який вже в часи ДіПі відігравав важливу роль одного з головних осередків діяльності емігрантів-українців в Німеччині під орудою американської адміністрації. Після утворення Західнонімецької держави еміграційні установи перейшли під формально-юридичну опіку німецької влади, без участі та допомоги якої їхнє подальше існування було б неможливим.

Після активної відбудови та діяльності кількох українських наукових і освітніх установ упродовж так званого «таборового періоду» з 1945 до початку

1950-х років українські науково-освітні інституції зустрілися з новими викликами їхньої діяльності й існуванню. Головним з них був виїзд переважної більшості українських студентів та науковців до інших країн, головно – Американського континенту. Таким чином питання форм та засобів існування відроджених в екзилі українських інтелектуальних осередків, освітніх – УВУ та УТГІ, а також наукових – НТШ та УВАН знову актуалізувалося. Решта українських начальних закладів різного рівня, створених у таборах ДіПі, на початку 1950-х рр., фактично припинили існування, як і самі табори. Діяльність УВУ вдалося продовжити за незначної кількості студентів до 1956 р., після чого викладацька робота звелася до наукового керівництва працями докторантів, а для самого УВУ настала «тяжка доба занепаду» [3, 16]. Не менш невизначеним було й становище УТГІ, лекції в якому припинилися після від'їзду за океан студентів та значної частини викладачів, а сам заклад, який початково успішно працював у Регенсбургу – одному потужних осередків української ДіПі-грумади – у 1952 р. був перенесений до Мюнхена [1, 28] і його викладачі зосередились на дослідній праці. Однак українські науковці, що залишилися в Західній Німеччині, прагнули зберегти освітні інституції та інтелектуальну традицію української еміграції в Європі, шукаючи можливості продовжити роботу названих навчальних та наукових закладів. Розглядалися ними й варіанти їх перенесення до інших європейських країн (у випадку УТГІ – до Франції чи Британії), а особливо – до США, де українська громада була чисельною та потужною. Однак у випадку переїзду до Америки й Український технічно-господарський інститут, і Український вільний університет не могли б існувати як автономні заклади, натомість мали б увійти до складу тамтешніх навчальних установ. Тоді як їхні очільники понад усе прагнули зберегти автономний характер цих еміграційних «азильних» (тобто установ біженців, які отримали прихисток, нім. *Asyl*) установ, але таку можливість вони мали лише в Німеччині, завдяки її законодавчій базі та повоєнній політичній ситуації в ній [1, 29]. Цей факт врешті уможливив створення Дому української науки – інституційного та правового феномена та прикладу німецько-української співпраці в інтелектуальній сфері.

**Дім української науки в Мюнхені – об'єднання українських науково-освітніх установ.** Ситуація з українськими інтелектуальними осередками особливо загострилася на початку 1960-х рр., коли до нестачі кадрів та матеріальних проблем додався брак приміщень. Так, УВУ, який від початку 1945 р. працював у будинку Народної школи на Версал'єр-штрассе 4, пізніше перейменованій на вул. Ернста Ройтера 4, в якій він займав чотири кімнати – під ректорат, канцелярію та бібліотеку, – мусив звільнити їх до 1 липня 1962 р. через потреби в цих приміщеннях самої школи [23]. Бібліотека УВУ в цей час тимчасово знаходилася у підвалі іншої, невідповідної для неї установи, будучи недоступною

для публічного користування. Решта українських інституцій, таких як УТГІ та УВАН, теж перебували в приватних приміщеннях, зокрема підвальних і непристосованих для їхньої роботи.

Ці українські заклади знаходилися у віданні німецьких урядових установ, які опікувалися еміграційними громадами. На федеральному рівні це було Міністерство в справах вигнанців, біженців та жертв війни (нім. *Bundesministerium für Vertriebene, Flüchtlinge und Kriegsgeschädigte*), яке існувало з 1949 по 1969 р., а на земельному рівні – уряд Баварії в особі двох міністерств: освіти і культури, з одного боку, та праці й соціальної опіки – з іншого. Для німецьких урядовців підтримка «вільною науки» політичних емігрантів була водночас формою компенсації за злочини нацизму та внеском у антирадянське протистояння в рамках Холодної війни. Міністр-президент (прем'єр-міністр) Баварії Альфонс Гоппель зазначив на поч. 1960-х рр.: «Підтримка наукових установ української еміграції є також для мене особливою справою. Я вважаю, що тут після втрати території Східної Німеччини, підкорення Центральної Німеччини та загрози Берліну – завданням Баварії та Мюнхена є не дати розірватися інтелектуальним контактам зі Сходом Європи, більше того, знову зміцнити цей зв'язок» [10]. Зрозуміло, що під втратою Східної Німеччини після Другої світової війни він мав на увазі перехід цих територій до складу Польщі, а «підкоренням Східної Німеччини» означив утворення під радянським контролем Німецької Демократичної республіки. Таким чином, завданням Західної Німеччини в рамках захисту демократичних цінностей ставала зокрема підтримка антирадянських біженців та вигнанців з СРСР.

На початку 1960-х років послідовно виникли декілька проєктів підтримки українських еміграційних установ у Німеччині на основі об'єднання останніх. Один з них запропонувало Німецько-Українське Товариство (нім. *Deutsch-Ukrainische Gesellschaft*). Це товариство початково було засноване у 1918 р. двома науковцями, що походили з балтійських німців – Паулем Рорбахом та Алексом Шмідтом, воно підтримувало ідею української самостійності та політичні кола Української народної республіки [13, 377-383]; у 1948 р. діяльність Товариства була відновлена на чолі з президентом – німецьким адвокатом д-ром Фрідріхом Рьодером і секретарем – д-ром Григорієм (Грегором) Прокопчуком, істориком мистецтв. Засновник Товариства Пауль Рорбах до своєї смерті в 1956 р. залишався почесним президентом цього відновленого об'єднання. У листопаді 1960 р., Німецько-українське товариство об'єдналося з Німецько-українським товариством ім. Гердера (*Deutsch-Ukrainische Herder-Gesellschaft*), заснованим у 1954 р. зі схожою метою, створивши спільну президію з представників обох організацій. А член «гердерівського» товариства проф. д-р Іван Мірчук, який упродовж 1947–1961 рр. був ректором

або проректором УВУ, був обраний почесним президентом об'єднаного товариства [22, 70].

Ідея представників Німецько-українського товариства полягала в об'єднанні всіх – наукових, освітніх, культурних, молодіжних та релігійних інституцій української еміграції, що перебували в Мюнхені, під спільним дахом Дому Шевченка [11] – як формально, так і фігурально. Цю ідею підтримали федеральний Міністр у справах вигнанців, біженців та жертв війни Вольфганг Мішнік, а також тодішній ректор УВУ проф. Олександр Кульчицький. Пропозицію спорудження Дому Шевченка схвалили також майже всі українські організації: наукові – УВУ, УТГІ, УВАН, Українська автокефальна православна церква, Центральне представництво української еміграції в Німеччині (ЦПУЕН), Об'єднання українських жінок в Німеччині та молодіжні організації, насамперед Пласт. Згідно з цим проєктом, також українські редакції та видавництва мали бути зібрані під егідою спільного Дому Шевченка.

Однак у ході перемовин з вищезазначеними баварськими міністерствами ця ідея була визнана недоцільною та малореалістичною, насамперед через значну різницю в характері й завданнях цих організацій та значні кошти, необхідні для втілення цього задуму. До інших застережень належало й політичне спрямування деяких українських установ, діяльність яких під дахом Дому Шевченка була б недостатньо прозорою для німецької сторони; окрім того, подібний прецедент міг бути привабливим для інших еміграційних громад [7]. Відтак від цієї ідеї довелося відмовитись, натомість незабаром виникла альтернативна пропозиція більш оптимального об'єднання лише наукових та освітніх установ.

Організаційна зустріч німецьких та українських науковців для вироблення засад такого об'єднання відбулася 22 червня 1962 р. з ініціативи проф. Георга Штадтмюллера, очільника Інституту Східної Європи в Мюнхені. Під час зустрічі було обговорено та сформульовано принципи створення Дому української науки [6], у складі якого наукові інституції мали отримати більш чіткі гарантії та засади роботи. Юридично очолити таке об'єднання мала колегіальна установа у формі офіційно зареєстрованого статутного Товариства сприяння українській науці, німецькою мовою – Arbeits- und Förderungsgemeinschaft der Ukrainischen Wissenschaften e.V.

Перше, установче засідання Товариства відбулося 12 вересня 1962 р. Його членами-засновниками з українського боку виступили: представники НТШ д-р Атанас Фіголь та проф. Володимир Янів, викладачі УВУ – професори Ю. Бойко, О. Кульчицький, В. Орелецький, П. Зайцев, П. Студинський, від УТГІ – професори Є. Гловінський, Р. Єндик, Б. Кордюк та П. Савицький. Німецьку сторону представляли професори Ервін Кошмідер та Ганс Райнфельдер – з мюнхенського університету Людвіга-Максиміліана (ЛМУ) та Георг Штадтмюллер з Інституту Східної Європи. Увійти до складу Дому

української науки і відповідно делегувати своїх представників до Товариства сприяння українській науці зголосилися три установи: Український Вільний Університет, Український технічно-господарський інститут, а також відділення НТШ в Європі [14]; не приєдналося до новоствореної установи представництво УВАН на чолі з проф. О. Кульчицьким.

Статут Товариства сприяння українській науці було офіційно зареєстровано 13 листопада 1962 р. [14]. Згідно з ним, керівними органами Товариства стали Правління, Кураторія та Наукова рада, а його завданнями – створення економічних умов для наукової діяльності установ-членів, насамперед шляхом державного фінансування з боку німецьких державних установ. При цьому зазначалося, що «Баварія постійною матеріальною та нематеріальною допомогою виявляє свій особливий інтерес щодо прогресу в роботі українських наукових інституцій у своїй столиці Мюнхені» [21, 8]. Перший склад Правління, обраний у вересні 1962 р. і з незначними змінами переобраний після затвердження статуту, отримав керівництво у складі Голови проф. Ростислава Єндика – багаторічного ректора УТГІ, а також першого заступника – д-ра Атанаса Фіголя і другого заступника – проф. Павла Зайцева [18, 9]. Після смерті проф. Ростислава Єндика в лютому 1974 р. 1-м головою Товариства було обрано д-ра Григорія Васьковича [25, 101], на той час доцента, а пізніше – професора УВУ й декана його Філософічного факультету.

Наукова рада мала включати від шести до дванадцяти осіб, причому дві третини її складу становили українські науковці [24]. Її очільником став проф. О. Кульчицький. З німецького боку членами Наукової ради, яких пропонував ректор ЛМУ та Міністерство освіти і культури Баварії, стали проф. д-р Г. Райнфельдер – куратор УВУ в баварському уряді, проф. д-р Райнгард Маурах та вже згадувані фахівці зі східноєвропейських студій – професори Е. Кошмідер, та Г. Штадтмюллер. Завдання Наукової ради полягало у визначенні напрямів дослідної роботи наукових установ – як у складі товариства загалом, так і окремо [20, 13]. Кураторія (опікунська рада) складалася насамперед з представників німецьких відомств федерального та баварського рівня та від м. Мюнхена. До кураторії входив також голова наукової ради, а її очільником з моменту заснування тривалий час був референт баварського міністерства праці й соціальної опіки Йоганнес Мауер. Кураторія виконує контрольні та фінансово-економічні функції [14; 24].

При цьому три українські інституції, об'єднані в структурі Дому української науки, зберігали самостійність, адже передбачалося, що спільна установа «становить sui generis зовнішню рамку» їхньої діяльності [18, 9]. Заснування Товариства надало новий імпульс та можливість стабільного розвитку українським науковим установам [21, 8]. Провідна й найбільш активна роль у цьому об'єднанні належала Українському Вільному

Університету, особливо після того, як було відновлено його навчальну роботу.

Було також започатковано видання німецькомовного друкованого органу Товариства сприяння українській науці – «Mitteilungen» («Повідомлення»); упродовж 1965–1981 рр. вийшло друком його 18 чисел – річників або дворічників; потому видання змінило назву на «Jahrbuch der Ukrainekunde» («Щорічник українознавства») й продовжувало публікуватися упродовж 1982–1991 рр. Поряд із науковим публікаціями українських і зарубіжних авторів ці збірники вміщували офіційні щорічні звіти про діяльність Дому української науки в цілому й окремо – кожної з його установ-членів, і ці звіти становлять важливе джерело їхньої історії.

Безпосереднім наслідком створення Товариства стала оренда приміщення для Дому української науки, яка стала можливою завдяки його фінансуванню німецькою стороною. З цією метою було найнято приватний будинок на Лаплас-штрассе 24 в Мюнхені, а на час проведення ремонтних робіт упродовж 1962 р. Дім української науки розмістився у тимчасово орендованому приватному приміщенні на Кувіл'є-штрассе, в будинку під 9-м номером [5]. Обрахунки станом на вересень 1962 р. свідчать, що на ремонт і перебудову будинку на Лаплас-штрассе було витрачено 130 тис. марок, левову частку з яких – 70 тис. надало федеральне Міністерство у справах вигнанців, біженців та жертв війни, ще 40 тис. – баварський уряд, 12 тис. – місто Мюнхен, а невелику решту додали самі українські установи [8].

Дім Української Науки було офіційно відкрито в Мюнхені 24 травня 1963 року. Урочисту церемонію було розпочато в самому будинку в присутності німецьких чиновників, а також священиків українських церков: єпископа Платона Корниляка від Греко-Католицької церкви та протоієрея Палладія Дубицького від православної [18, 10]. Урочиста церемонія продовжилася в інавгураційній залі Баварської Академії Наук, де з вітальними словами виступили німецькі та українські офіційні особи та урядовці. Ректор УВУ проф. О. Кульчицький виголосив доповідь «Місце науки у духовному розвитку України». Завершилося святкування прийняттям, організованим баварським урядом у Мюнхенській резиденції, де, поряд з німецькими урядовцями виступив Микола Лівичський – представник уряду УНР в екзилі [18, 11].

Таким чином, зі створенням Дому української науки, а надто з переїздом установ, що увійшли до його складу, до окремого приміщення почався новий етап їхньої діяльності. Український Вільний Університет, зокрема, отримав у будинку на Лаплас-штрассе, «дві кімнати (кабінет ректора та канцелярію) та право користуватися для викладів великою залюю на 100 осіб, а крім того приміщення для бібліотеки, спільно з іншими установами» [4, 25]. Це було одним з факторів, які дозволили УВУ з 1965 р. відносити викладацьку діяльність, яка з плином часу структурувалася у постійний двомісячний літній

семестр для магістрантів та докторантів, а також літню та зимову школи українознавства для ширших кіл слухачів.

Український Вільний Університет став фактично центральною установою у складі об'єднання, адже він діяв як навчальна, так і наукова установа. Тоді як науковці УТГІ та НТШ зосередилися виключно на дослідній праці. Однак, як зазначалося вище, українські науковці часто були членами кількох установ, а УВУ до того запрошував до викладів представників своїх партнерських організацій. Тому взаємодія усіх трьох інституцій відбувалася переважно «гармонійно та по-діловому» [17, 77]. Товариство сприяння українській науці розгорнуло широку діяльність з популяризації української науки та освіти, яка відбувалася у формі «лекцій, наукових чи громадських конференцій або окремих доповідей, або науково-видавничої діяльності» [17, 77], й обсяги цієї роботи постійно збільшувалися.

Крім фінансування з німецького боку, значним джерелом коштів Товариства були пожертви, насамперед від Української Греко-Католицької церкви. Після двох років існування Товариства, коли ним було акумульовано певні кошти, стало можливим надавати стипендії співробітникам установ, об'єднаних у його складі, для підтримки їхньої наукової роботи. Основні зусилля НТШ було зосереджено на підготовці та публікації «Енциклопедії українознавства», яка виходила друком окремими зошитами за алфавітним принципом. Станом на 1973 р. було видано 31 зошит, при цьому із 30-м зошитом було завершено друк 6-го тому «Енциклопедії» [12, 95]. Кожна з названих інституцій видавала також власні наукові записки. Установи Товариства сприяння українській науці зберігали певний баланс у публікаціях українською та німецькою мовами, а також іншими мовами Європи. Приміром, у 1967 р. обсяг опублікованих українськими науковцями видань склав 80 сторінок «Енциклопедії», 434 сторінки наукових записок і повідомлень та понад 1300 сторінок монографічних видань [9, 77]. У цьому ж році в Домі української науки та за участі його установ було прочитано 43 публічні лекції [9, 77].

Перше десятиліття роботи Товариства стало свого роду важливим підсумком його діяльності й майже співпало в часі з ювілеями окремих інституцій: у 1971 р. своє 50-річчя відзначив УВУ, в 1972 р. півстолітній ювілей святкував УТГІ, а на 1973 р. припало століття НТШ [17, 96]. Це дало підстави не лише пишати про зроблене за цей час, але й будувати плани на майбутнє та нарощувати обсяги роботи. До подальших важливих кроків належала купівля власного будинку УВУ на Пінценauer-штрассе 15 в Мюнхені, придбаного завдяки пожертві председателя Української греко-католицької церкви архієпископа і кардинала Йосипа Сліпого [17, 78]. Колишній радянській політ'язень, він близько сприймав потреби української науки і освіти, вільної від радянського впливу, і став меценатом у справі

придбання власного будинку [15, 202], який він після остаточного упорядкування освятив у 1976 р. і до якого УВУ та його партнерські установи переїхали в 1976 р. [15, 197]. Наявність власного приміщення була передумовою повторного офіційного визнання УВУ з боку баварського уряду недержавним навчальним закладом з правом промоції та габілітації, і це визнання офіційно відбулося у 1978 р. [16, 248-249]. Тому будинок був придбаний для УВУ, проте користувалися ним, як і раніше, всі установи-учасники Дому української науки.

З переїздом до власного приміщення Дім української науки закріпив свій статус центру українського інтелектуального життя у Мюнхені, продовживши здійснювати ряд заходів позанавчального й публічного характеру, таких як цикли публічних лекцій з українознавчої тематики, а також мистецькі виставки. Приміщенням Дому української науки користувалися для проведення власних заходів й інші українські організації, насамперед молодіжні.

Важливою стороною діяльності Товариства сприяння українській науці була співпраця з німецькими установами. Українські науковці використовували різноманітні можливості для контактів у вигляді спільних наукових заходів, видання Товариства вміщували розвідки зарубіжних науковців. Українські екзильні дослідники бачили своє завдання не лише в поширенні знань про Україну в Європі, але й у ролі посередника між українською та німецькою, ширше – європейською культурою. Постійною турботою Товариства сприяння українській науці було поповнення бібліотеки, яка складалася з автономних зібрань кожної з установ, проте мала спільний каталог і знаходилося в одному приміщенні.

Така структурна та організаційна діяльність Товариства сприяння українській науці зберігалася до моменту проголошення Україною незалежності в 1991 р. І хоча саме товариство не було ліквідоване, після встановлення контактів з Україною закінчився еміграційний період діяльності Дому української науки, а разом з ним – і фінансування з німецького боку. Так, з 1989 р. відділення НТШ почали створюватися в Україні, а УТГІ остаточно припинив існування в 2009 р. [1, 29]. Лише Український Вільний Університет працює донині, але основний контингент його нинішніх студентів становлять вже не представники заокеанської діаспори, а вихідці з України.

**Висновки.** Дім української науки на чолі з його керівним органом – Товариством сприяння українській науці, поза сумнівом, вписав одну з важливих та яскравих сторінок до інтелектуальної історії української діаспори. Завдяки особливостям німецької політики щодо еміграційних установ українським науковим інституціям вдалося зберегти автономний статус та водночас отримати підтримку й сприяння в країні їхнього перебування. Важливу роль у розбудові такої співпраці відіграли й німецькі науковці – фахівці зі Східноєвропейських студій, які стали адвокатами української екзильної науки перед

німецькими урядовими колами, а також взяла активну участь у діяльності Товариства сприяння українській науці. Не останнім аргументом стала й політика Холодної війни, у рамках якої країни Заходу здійснювали підтримку антирадянських установ і структур. Таким чином, вдалося зберегти і продовжити традиції українських наукових установ, насамперед такого феномена української еміграції як Український вільний університет, та забезпечити прийнятні форми роботи для європейського представництва НТШ та УТГІ, надавши можливість наукової праці його науковим співробітникам. Результатами цієї роботи стали важливі наукові видання, здійснені українськими науковцями, значна частина з яких не лише не втратила актуальності донині, але й стала вагомим внеском до національної інтелектуальної спадщини.

1. Кобченко К. Український технічно-господарський інститут у Регенсбурзі-Мюнхені: до історії творення національної політехніки в еміграції. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Українознавство*. 2016, Вип. 18, С. 26-29.

2. Полонська-Василенко Н. Сторінки спогадів. Український вільний університет. *Наталія Полонська-Василенко. Спогади*. К., 2011, 591 с.

3. Полонська-Василенко Н. Український Вільний Університет (50 літ змагань за нові інтелігентські кадри). *Чикаго відзначає П'ятдесятиріччя Українського вільного Університету, 1-2 травня 1971 року. Пропамятна книга*. Б.м., 1971, С. 13-18.

4. Полонська-Василенко Н. Український вільний Університет (1921–1971). *Український історик*. НЙ-Мюнхен, 1971, 1-2 (29-30), С. 17-27.

5. Bayerisches Ministerium für Unterricht und Kultus, Referat 4, 27. Juli 1962. Betr.: Haushaltsverhandlungen 1963; hier: U.F.U. *Bayerisches Hauptstaatsarchiv (BayHStA)*, MK\_68759.

6. Bayerisches Staatsministerium für Arbeit und Soziale Fürsorge – an Bayerischen Staatsminister f. Unterricht und Kultus Prof. Dr. Theodor Maunz, vom 18. 9.1962. *BayHStA*, MK\_68759.

7. Bayerisches Staatsministerium für Arbeit und Soziale Fürsorge – an Bayerischen Staatsminister f. Unterricht und Kultus Prof. Dr. Theodor Maunz, vom 7. 1.1963. *BayHStA*, MK\_68759.

8. Bayer. Staatsminister für Unterricht und Kultus Prof. Dr. Theodor Maunz – an Bayer. Staatsminister für Arbeit und Soz. Fürsorge. Kosteneinschätzung zur Instandsetzung des Anwesens Laplacestr. 24. *BayHStA*, MK\_68759.

9. Bericht des Vorsitzenden des Vorstandes, Prof. Dr. R. Jendyk [für das Jahr 1967]. *Mitteilungen. Arbeits- und Förderungsgemeinschaft der Ukrainischen Wissenschaften*. 1968 № 5, S. 76-79.

10. Der Bayerische Ministerpräsident an – an den Bundesminister für Vertriebene, Flüchtlinge und Kriegsgeschädigte Dr. Wolfgang Mischnik, vom 14.

März 1963. Betr.: Errichtung eines Hauses der ukrainischen Wissenschaften. *BayHStA*, MK\_68759.

11. Deutsch-Ukrainischer Gesellschaft e.V. – an das Bayerische Staatsministerium für Unterricht und Kultus vom 17. Juli 1962. Betr.: Schewtschenko-Haus in München. *BayHStA*, MK\_68759.

12. Figol, Atanas. Tätigkeitsbericht der Ševčenko-Gesellschaft der Wissenschaften für die Jahre 1972 und 1973. *Mitteilungen. Arbeits- und Förderungsgemeinschaft der Ukrainischen Wissenschaften*. 1974 Nr. 10-11, S. 95.

13. Golczewski, Frank. *Deutsche und Ukrainer 1914-1939*. Paderborn; München [u.a.] 2010.

14. Jahresbericht des Vorsitzenden des Hauses der Ukrainischen Wissenschaften Prof. Rostyslaw Jendyk, 31.1.1964. *BayHStA*, MK\_68759.

15. Janiw W. Bericht des Rektors der Ukrainischen Freien Universität (UFU) für das Jahr 1977. *Mitteilungen. Arbeits- und Förderungsgemeinschaft der Ukrainischen Wissenschaften*. 1978 Nr. 15, S. 186-202.

16. Janiw W. Bericht des Rektors der Ukrainischen Freien Universität (UFU) für das Jahr 1978. *Mitteilungen. Arbeits- und Förderungsgemeinschaft der Ukrainischen Wissenschaften*. 1979 Nr. 16, S. 225-249.

17. Jendyk R. Bericht des Vorsitzenden der Arbeits- und Förderungsgemeinschaft der ukrainischen Wissenschaften e.V., für die Jahre 1972 und 1973. *Mitteilungen. Arbeits- und Förderungsgemeinschaft der Ukrainischen Wissenschaften*. 1974 Nr. 10-11, 77-78.

18. Jendyk R. Entstehung, Eröffnung und Tätigkeit des Hauses der Ukrainischen Wissenschaften. *Mitteilungen. Arbeits- und Förderungsgemeinschaft der Ukrainischen Wissenschaften*, 1965 Nr. 1, S. 9-12.

19. Jendyk R. Tätigkeit des Rektors des Ukrainischen Technisch-Wirtschaftlichen Instituts für die Jahre 1972 und 1973. *Mitteilungen. Arbeits- und Förderungsgemeinschaft der Ukrainischen Wissenschaften*. 1974 Nr. 10-11, S. 96-97.

20. Kultschytzkij, A. v. Der Wissenschaftliche Beirat. *Mitteilungen. Arbeits- und Förderungsgemeinschaft der Ukrainischen Wissenschaften*. 1965 Nr. 1, S. 13-14.

21. Maurer J. Förderung ukrainischer Wissenschaften im Exil. *Mitteilungen. Arbeits- und Förderungsgemeinschaft der Ukrainischen Wissenschaften*. 1965, Nr. 1, S. 7-8.

22. Prokoptschuk G. *Deutsch-Ukrainische Gesellschaft 1918-1963*. München 1963.

23. Rektor der UFU Prof. Dr. G. Panejko – an das Bayerische Ministerium für Unterricht und Kultus, vom 5.05.1962. Betr.: Unterbringung der Ukrainischen Freien Universität, *BayHStA*, MK\_68759.

24. Satzung der Arbeits- und Förderungsgemeinschaft der ukrainischen Wissenschaften. *BayHStA*, MK\_68759.

25. Waskowycz, Hryhorij. Bericht des Vorsitzenden der Arbeits- und Förderungsgemeinschaft der ukrainischen Wissenschaften e.V. für das Jahr 1974. *Mitteilungen. Arbeits- und Förderungsgemeinschaft der Ukrainischen Wissenschaften*. 1975 Nr. 12, S. 101-102.

## References

26. Kobchenko K. (2016). *Ukrajinskyj tekhnichno-hospodarskyj instytut u Regenzburzi-Muncheni: do istoriji tvorennia natsionalnoji poilitekhniki v emihratsiji* [Ukrainian technical-husbandry Institute in Regensburg-Munich: To the history of creation of the national University of applied sciences in emigration]. *Visnyk Kyjivskoho natsionalnogo universytetu imeni Tarasa Shevchenka. Ukrajinovnavstvo*. Issue. 18, P. 26-29 (in Ukrainian).

27. Polonska-Wasylenko N. (2011). *Storinky spohadiw. Ukrajinskyj Wilnyj Uniwersytet* [Pages of Memoirs. Ukrainian Free University]. *Natalija Polonska-Wasylenko. Spohady*. Kyiv: Vydavnychij dim "Kyjevo-Mohylianska Akademiya", 591 p. (in Ukrainian).

28. Polonska-Wasylenko N. (1971). *Ukrajinskyj Wilnyj Uniwersytet (50 lit zmahan za nowi intelihentsky kadry)* [Ukrainian Free University. (50 years of competition for the new intellectual workers)]. *Chicago widznatschaje piatydetsiatyllittia Ukrajinskoho Wilnoho Uniwersytetu, 1-2 trawnia 1971 roku. Propamjatna knyha [50<sup>th</sup> Anniversary of Ukrainian Free University. Selebration – Mai 1-2, 1971 at Chicago, Illinois, USA]*. Without location, P. 13-18. (in Ukrainian).

29. Polonska-Wasylenko N. (1971). *Ukrajinskyj Wilnyj Uniwersytet (1921–1971)*. [Ukrainian Free University (1921–1971)]. *Ukrajinskyj istoryk*. NY-Munich, 1-2 (29-30), P. 17-27. (in Ukrainian).

30. Bayerisches Ministerium für Unterricht und Kultus, Referat 4, 27. Juli 1962. Betr.: *Haushaltsverhandlungen 1963; hier: U.F.U.* [Letter of Bavarian Ministry of Education and Culture, Dep. 4, Letter from Juli 27, 1963 about UFU]. *Bayerisches Hauptstaatsarchiv (BayHStA)*, MK\_68759. (in German).

31. Bayerisches Staatsministerium für Arbeit und Soziale Fürsorge – an Bayerischen Staatsminister f. Unterricht und Kultus Prof. Dr. Theodor Maunz, vom 18. 9.1962. [Letter of Bavarian State Ministry of Work and Social Care for Bavarian Minister of Education and Culture Prof. Dr. Theodor Maunz, from 18.09.1962]. *BayHStA*, MK\_68759. (in German).

32. Bayerisches Staatsministerium für Arbeit und Soziale Fürsorge – an Bayerischen Staatsminister f. Unterricht und Kultus Prof. Dr. Theodor Maunz, vom 7. 1.1963. [Letter of Bavarian State Ministry of Work and Social Care to Bavarian Minister for Education and Culture Prof. Dr. Theodor Maunz, from 1.07.1963]. *BayHStA*, MK\_68759. (in German).

33. Bayer. Staatsminister für Unterricht und Kultus Prof. Dr. Theodor Maunz – an Bayer. Staatsminister für Arbeit und Soz. Fürsorge. *Kosteneinschätzung zur Instandsetzung des Anwesens Laplacestr.* 24. [Letter of Bavarian Minister of Education and Culture Prof. Dr. Theodor Maunz to Bavarian Minister of Work and Social Care. Costs for repair of the building on Laplacestr. 24]. *BayHStA*, MK\_68759. (in German).

34. Bericht des Vorsitzenden des Vorstandes, Prof. Dr. R. Jendyk (für das Jahr 1967). [Report of the Head of Board member, Prof. Dr. R. Jendyk]. *Mitteilungen. Arbeits- und Förderungsgemeinschaft der Ukrainischen Wissenschaften*. 1968 № 5, S. 76-79. (in German).

35. *Der Bayerische Ministerpräsident an – an den Bundesminister für Vertriebene, Flüchtlinge und Kriegsgeschädigte Dr. Wolfgang Mischnik, vom 14. März 1963. Betr.: Errichtung eines Hauses der ukrainischen Wissenschaften.* [Letter of the Prime Minister of Bavaria to the Federal Minister of Displaced Persons, Refugees and War Victims Dr. Wolfgang Mischnik from March 14, 1963, about foundation of the House of Ukrainian sciences]. *BayHStA, MK\_68759.* (in German).

36. *Deutsch-Ukrainischer Gesellschaft e.V. – an das Bayerische Staatsministerium für Unterricht und Kultus vom 17. Juli 1962. Betr.: Schewtschenko-Haus in München.* [Letter of German-Ukrainian Society to the Bavarian State Ministry of Education and Culture from July 17, 1962 about Shevchenko-House in Munich]. *BayHStA, MK\_68759.* (in German).

37. Figol, Atanas. (1974). *Tätigkeitsbericht der Ševčenko-Gsellschaft der Wissenschaften für die Jahre 1972 und 1973.* [Report about activity of the Shevchenko Scientific Society for the years 1972 and 1973]. *Mitteilungen. Arbeits- und Förderungsgemeinschaft der Ukrainischen Wissenschaften.* Nr. 10-11, S. 95. (in German).

38. Golczewski, Frank. (2010). *Deutsche und Ukrainer 1914-1939.* [Germans and Ukrainians]. Paderborn; München [u.a.]: Schöningh, 1085 s. (in German).

39. *Jahresbericht des Vorsitzenden des Hauses der Ukrainischen Wissenschaften Prof. Rostyslaw Jendyk, 31.1.1964.* [Annual Report of the Chairman of the Houses of Ukrainian Sciences Prof. Rostyslaw Jendyk]. *BayHStA, MK\_68759.* (in German).

40. Janiw W. (1978). *Bericht des Rektors der Ukrainischen Freien Universität (UFU) für das Jahr 1977.* [Report of Rector of the Ukrainian Free University for the Year 1977]. *Mitteilungen. Arbeits- und Förderungsgemeinschaft der Ukrainischen Wissenschaften.* Nr. 15, S. 186-202. (in German).

41. Janiw W. (1979). *Bericht des Rektors der Ukrainischen Freien Universität (UFU) für das Jahr 1978.* [Report of Rector of the Ukrainian Free University (UFU) for the Year 1978]. *Mitteilungen. Arbeits- und Förderungsgemeinschaft der Ukrainischen Wissenschaften.* Nr. 16, S. 225-249. (in German).

42. Jendyk R. (1974). *Bericht des Vorsitzenden der Arbeits- und Förderungsgemeinschaft der ukrainischen Wissenschaften e.V., für die Jahre 1972 und 1973.* [Report of the Chairman of the Working and Promoting Association of Ukrainian Sciences for the Years 1972

and 1973]. *Mitteilungen. Arbeits- und Förderungsgemeinschaft der Ukrainischen Wissenschaften.* Nr. 10-11, 77-78. (in German).

43. Jendyk R. (1965). *Entstehung, Eröffnung und Tätigkeit des Hauses der Ukrainischen Wissenschaften.* [Founding, Opening and Activity of the Houses of Ukrainian Sciences]. *Mitteilungen. Arbeits- und Förderungsgemeinschaft der Ukrainischen Wissenschaften,* Nr. 1, S. 9-12. (in German).

44. Jendyk R. (1974). *Tätigkeit des Rektors des Ukrainischen Technisch-Wirtschaftlichen Instituts für die Jahre 1972 und 1973.* [Activity of Rector of the Ukrainian Technical-Husbandry Institute for the Year 1972 and 1973]. *Mitteilungen. Arbeits- und Förderungsgemeinschaft der Ukrainischen Wissenschaften.* Nr. 10-11, S. 96-97. (in German).

45. Kul'schytzkyj, A. v. (1965). *Der Wissenschaftliche Beirat.* [The Scientific Council]. *Mitteilungen. Arbeits- und Förderungsgemeinschaft der Ukrainischen Wissenschaften.* Nr. 1, S. 13-14. (in German).

46. Maurer J. (1965). *Förderung ukrainischer Wissenschaften im Exil.* [Promotion of Ukrainian Sciences in Exile]. *Mitteilungen. Arbeits- und Förderungsgemeinschaft der Ukrainischen Wissenschaften.* Nr. 1, S. 7-8. (in German).

47. Prokoptschuk, Gregor. (1963). *Deutsch-Ukrainische Gesellschaft 1918-1963.* [German-Ukrainian Society]. München. (in German).

48. *Rektor der UFU Prof. Dr. G. Panejko – an das Bayerische Ministerium für Unterricht und Kultus, vom 5.05.1962. Betr.: Unterbringung der Ukrainischen Freien Universität.* [Letter of Rector of the UFU Panejko to Bavarian Ministry of Education and Science, from 5.05.1962 about accommodation of the Ukrainian Free University]. *BayHStA, MK\_68759.* (in German).

49. *Satzung der Arbeits- und Förderungsgemeinschaft der ukrainischen Wissenschaften.* [Statutes of the Working and Promoting Association of Ukrainian Sciences]. *BayHStA, MK\_68759.* (in German).

50. Waskowycz H. (1975). *Bericht des Vorsitzenden der Arbeits- und Förderungsgemeinschaft der ukrainischen Wissenschaften e.V. für das Jahr 1974.* [Report of a Chairman of the Working and Promoting Association of Ukrainian Sciences for the Year 1974]. *Mitteilungen. Arbeits- und Förderungsgemeinschaft der Ukrainischen Wissenschaften.* Nr. 12, S. 101-102. (in German).